

BOSHLANG'ICH SINFLARDA ONA TILI O'QITISH METODIKASI FANINING PREDMETI VA VAZIFALARI

Abstract:

Ushbu maqolada boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi fanining predmeti va vazifalari haqida va o'quvchilarga uslubiy ta'lim-tarbiya beruvchi metodlar haqida ham yoritib beriladi.

Key words:

Boshlang'ich ta'lim, metodika, o'qituvchi, o'quvchi, ona tili,

Author of the article:

Orinbayeva Lalezar
Azadbay gizi

Workspace (Education subject)

Toshkent shahar.Toshkent amaliy fanlar universiteti Boshlang'ich ta'lim fakulteti
3-kurs talabasi

Kirish: Boshlang'ich ta'limda ona tili metodikasi kata ro'l o'ynaydi. Metod aslida yunoncha „metodos“ so'zidan olingan bo'lib, „bilish va tadqiqot yo 'li“, „nazariya“, „ta'limot“ kabi ma'nalarni bildiradi. Ona tili — boshlang'ich sinflarda o'quv predmeti sifatida Til fikrni shakllantirish va bayon qilish, taassurot, his-kechinm alarni ifodalashda muhim o'rin tutadi. Til jam iyat a'zolarining bir-biri bilan o'zaro aloqasi uchun xizmat qiladigan vositadir. Bu vosita qanchalik takomillashsa, fikr shunchalik aniq, ta 'sirchan ifodalanadi. Demak, kishilaming o'zaro munosabati, his-tuyg'ulari, kechinma va holatlari til vositasida aniqlashadi. M aktabda ona tilini chuqur o'rganish zarurati tilning bajaradigan asosiy vazifalaridan kelib chiqadi.

Asosiy qisim

1. Metodika (yurt, „methodike“) biror ishni bajarish, amalga oshirish, ado etish metodlarining, usullarining yig'indisi yoki o'qitish usullari haqidagi ta 'limot

2 — ta 'lim berish metodlari, yo'llari va vositalari haqidagi fandır. Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi fanining predmeti o'quvchilarga o'zbek tilini o'rgatish yo'llari va vositalari, ona tilini egallash, ya'ni nutqni, o'qish va yozishni, grammatika va imloni o'zlashtirib olish to'g'risidagi ilmdir. Metodika maktab oldiga qo'yilgan ta 'lim va tarbiyaviy vazifalardan kelib chiqib, ona tilini o'rgatishning vazifalarini va m azm unini belgilaydi, ta'lim-tarbiya berish jarayonini tekshiradi, shu jarayonning qonuniyatlarini va ta'lim berish usullarining ilmiy asoslangan tizimini belgilaydi. Metodika fani quyidagi masalalarni o'rganadi:

1. O'qitishning vazifalari va mazm unini aniqlaydi. Nimani o'qitish kerak? savoliga javob beradi, ya'ni boshlang'ich sinflar ona tili kursining dasturlarini, ta 'lim mazmunini belgilab beradi, o'quvchilar uchun darsliklar va qo'llanm alar yaratib, ularni takomillashtirib, sam aradorligi va muvofiqligini doimiy nazorat qilib boradi.

2. O'qitish metodlari, tamoyillari, usullari, dars va uning turlarini, o'quvchilar amaliy ishlari - mashqlar va yozma ishlaming izchil tizimini ishlab chiqadi, ya'ni „Q anday o'qitish kerak?“ savoliga javob tayyorlab beradi.

3. O'quvchilarga ona tilidan bilim berish va ko'nikma hosil qilishda ilmiy nuqtai nazardan eng foydali shart-sharoitlar haqidagi masalalarni hal qiladi, ya'ni „Nega xuddi mana shunday o'qitish kerak?“ savoliga javob tayyorlaydi. Eng foydali materiallarni, metodlarni o'rganadi, tanlangan metodlarni asoslaydi, tavsiyalarni eksperimental tekshiradi. Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi yuqori sinflarda ona tili o'qitish metodikasining dastlabki bosqichi bo'lib, u tekshiradigan masalalarni boshlang'ich sinf o'quvchilariga tadbiquan (muvofiq ravishda) o'rgatadi. Shu bilan birga, boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasining o'ziga xos xususiyatlari mavjud. Boshlang'ich sinflarda ona tilini o'qitish grammatika, imlo va unga bog'liq holda nutq o'stirish metodikasinigina emas, balki xat-savod o'rgatish, sinfda va sinfdan tashqari o'qitish metodikalarini ham o'z ichiga oladi. Shulardan kelib chiqib, boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi fani quyidagi vazifalarni bajaradi:

a) boshlang'ich sinflarda ona tili kursining mazmuni, hajmi va mavjud tizimini, ya'ni kursning (xat-savod o'rgatish, o'qitish, grammatika, imlo, nutq o'stirish va h.k.) dasturini belgilash va asoslash;

b) o'qitish va yozuvdan bilim va ko'nikmalarning shakllanishi jarayonini ham da bu jarayonda o'quvchilar duch keladigan qiyinchiliklarni o'rganish, xatolarning sababini tahlil qilish, ularning oldini olish va to'g'rilashga yordam beradigan ish turlarini ishlab chiqish;

d) ona tilidan beriladigan o'quv materialini o'quvchilar aniq tushunishi va puxta o'zlashtirishiga, ularda olgan bilimlarini amaliyotda tatbiq etish olishga va o'quvchilarning umumiy taraqqiyotiga, ya'ni ularning zehni, xotirasini, kuzatuvchanligini, yodda saqlashini, mantiqiy tafakkurini, ijodiy o'ylashini, nutqini o'stirishga yordam beradigan metod va vositalarni ishlab chiqish;

e) ona tilini o'rgatish bilan bog'liq holda maktablar oldiga qo'yilgan tarbiyaviy vazifalarni amalga oshirish, o'quvchilarda axloqiy va estetik sifatlarni shakllantirish. Ona tili o'qitish metodikasi ta'limning turli bosqichlarida o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini aniqlaydi, o'qitishning muvaffaqiyati va kamchiliklarini belgilaydi, sababini izlaydi, xato va kamchiliklarni bartaraf etish usullarini topadi. Ona tili o'qitish metodikasi fanining metodologik va ilmiy asoslari. Ona tili o'qitish metodikasining metodologik asosi borliqni bilish nazariyasidir. Bu fanning bosh vazifasi o'quvchilarning o'zbek tili lug'at boyligini to'liq o'zlashtirib olishlarini ta'minlashdir. Ma'lumki, jam'iyatda til kishilar o'rtasidagi aloqaning zaruriy vositasidir. Tilning aloqa vositasi sifatidagi ahamiyati uzluksiz ortib boradi. Til borliqni oqilona, mantiqiy bilish vositasidir. Til birliklari yordam idagina bilish jarayonida umumlashtirish, tushunchani mahukam va xulosa bilan bog'lash amalga oshadi. Til va nutq tafakkur bilan uzviy bog'lanadi. Tilni egallash va nutq o'stirish bilan o'quvchining fikrlash qobiliyati ham o'sib boradi. Maktabning vazifasi tilni kishilar orasidagi munosabatning rivojlangan nozik quroliga aylantirish hisoblanadi. Metodik fan sifatida ona tili o'qitish metodikasi boshlang'ich ta'lim standard belgilab bergan vazifalarni amalga oshiradi, ya'ni tafakkur qilish faoliyatlarini kengaytirish, erkin fikrlay olish, o'z fikrini og'zaki va yozma ravishda ravon bayon qila olish, jamiyat a'zolari bilan erkin munosabatda bo'la olish ko'nikma va malakalarini rivojlantirishga oid metod va usullarni ishlab chiqadi. Bilish nazariyasiga ko'ra analitik-sintetik ishlar yordamida til ustida kuzatishdan umumiy xulosa chiqarishga, nazariy ta'rif va qoidaga, shular asosida yana og'zaki va yozma tarzda nutqiy aloqaga, to'g'ri yozuv va to'g'ri talaffuzga o'tiladi. O'quvchilar jonli nutqiy aloqaga to'g'ri talaffuz va to'g'ri yozuvni elemantar nazariy ma'lumotlar asosida amaliy egallash orqali kirishadilar. Ular til materiallarini kuzatish, tahlil qilish orqali elemantar nazariy qoidalar chiqaradilar,

o'zlashtirilgan nazariy qoidalarni amaliyotga ongli ravishda tatbiq etadilar. M aktabda ona tili o'qitish metodikasining bunday yo'nalishi haqiqatni bilish qonuniyatlariga ham , hozirgi zamon didaktikasi vazifalariga ham mos keladi. „Ta'lim to 'g'risida“gi qonunda ta'lim sohasidagi davlat siyosatining asosiy tamoyillari belgilab berildi: — ta'lim va tarbiyaning insonparvar, demokratik xarakterda ekanligi; — ta'limning uzluksizligi va izchilligi; — um um iy o 'rta , shuningdek, o 'rta maxsus kasb-hunar ta 'lim ining m ajburiyligi; — o 'rta maxsus, kasb-hunar ta 'limining yo'nalishini: akademik litseyda yoki kasb-hunar kollejida o'qishni tanlashning ixtiyoriyligi; — ta 'lim tizimining dunyoviy xarakterda ekanligi; — davlat ta 'lim standartlari doirasida ta'lim olishning ham m a uchun ochiqligi; — ta 'lim dasturlarini tanlashga yagona va tabaqalashtirilgan yondashuv; — bilimli bo'lishni va iste'dodni rag'batlantirish; — ta'lim tizimida davlat va jam oat boshqaruvini uyg'unlashtirish.

Ona tili o'qitish metodikasi fani ham ta 'lim jarayonini tashkil etish shakllarini va usullarini ishlab chiqishda yuqoridagi m aqsadlar asosida ish yuritadi. Um um iy o'rta ta 'limning bir bosqichi bo'lgan boshlang'ich ta'lim 1 —4-sinflarni o'z ichiga oladi. Milliy dasturda ta'kidlanganidek, bu bosqichda ta'limning yangicha tizimini va m azm unini shakllantirish uchun quyidagilar zanir: — o'quvchilam ing qobiliyatlari va imkoniyatlariga muvofiq ravishda ta 'limga tabaqalashtirilgan yondashuvni joriy etish; — ta 'lim berishning ilg'or pedagogik texnologiyalarini, zamonaviy o'quv-uslubiy majmualarini yaratish va o'quv-tarbiya jarayonini didaktik jihatdan ta'minlash va hokazo. Milliy dasturda ta'lim tizimining yaxlit axborot makonini vujudga keltirish bo'yicha ta 'kidlangan ko'rsatm alar, uzluksiz ta'limni ta'm inlash borasidagi islohotlarni amaliyotga tatbiq etish boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi oldida turgan dolzarb vazifalardan hisoblanadi.

Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi didaktika bilan, ya'ni ta 'limning umumiy nazariyasi bilan ham bog'lanadi. Metodika didaktika belgilab bergan qonuniyatlar, qoida va tamoyillarga asoslanadi. Didaktika tamoyillariga, ya'ni o'rganiladigan materialning ilmiyligi va muvofiqligi, til va materialni o'rgatish va mustahkamlashda ko'rgazmalilik, onglilik, bilim, ko'nikma va malakaning puxtaligi, doimiy takrorlash, o'quvchilar bilish faoliyatining faolligi, mustaqillik, o'qitishni hayot bilan, bolalarning qiziqishlari bilan bog'lab olib borishga rioya qilish maktabda o'qitiladigan barcha predm etlardan, shu jum ladan, ona tilidan ham o'qish jarayonini tashkil qilishda juda zarurdir. Ona tili metodikasi umumiy pedagogika bilan ham o'zaro bog'lanadi. Maktab ta 'limidagi har bir o 'quv predmeti, shu jum ladan ona tili ham, faqat bilim berish, ko'nikm a va malaka hosil qilish bilangina cheklanmay, bolaning ongini oshirishi va tarbiyalashi ham zarur. Haqiqatan ham, ona tili o'qitish jarayonida bolalarning dunyoqarashi shakllanadi, bilish qobiliyatlari o'sadi, ular aqliy, axloqiy, estetik tom ondan rivojlanadi, xarakterida m a'lum ijobiy xususiyatlar yuzaga keladi, m ehnat qilishga o'rganadi va hokazo. Pedagogika fani bolalarni har tom onlam a rivojlantirish va ularni tarbiyalash masalalarini ilmiy tom ondan ishlab beradi. Ona tili o'qitish metodikasi pedagogika fani yangiliklariga, uning yuqorida qayd etilgan masalalarni ilmiy tom ondan ishlab bergan m a'lumotlariga tayanadi. Ona tili metodikasini umumiy pedagogika bilan bog'lash ayniqsa boshlang'ich sinflarda muhimdir. Kichik yoshdagi o'quvchilam ing jamoaviy va shaxsiy o'quv faoliyatida zarur bo'lgan ko'p odat va ko'nikmalari hali tarbiyalanmagan bo'ladi. Tashkilotcnilik, jam oa ishiga tez kirishish, e'tibor bilan eshitish, o'qish va yozish, faol va mustaqil ishlash, barcha ishlarni puxta va saranjom bajarish kabi ko'nikma va odatlar o'qituvchi va maktab tom onidan amalga oshiriiladigan umumpedagogik tadbirlar tizimini tashkil etadi. Tarbiyaning hunga o'xshash nazariy va amaliy masalalarini pedagogika ishlab radi. O'qituvchi pedagogik talablarni amalga oshirsagina, ona tiliga 'eatishni ta'lim-tarbiya jihatidan foyda keltiradigan qilib uyushtira di. Ona tili o'qitish metodikasi o'zbek tilining m a'lum qismini nazariy ^gallashni

nazarda tutadi, shuning uchun ham fonetika va fonologiya, leksikologiya va frazeologiya, soʻz yasalihi va etimologiya, grammatika — morfologiya va sintaksis, stilistika, shuningdek, orfoepiya, grafika, orfografiya kabi fanlar ona tili metodikasining muhim asosi hisoblanadi. Fonetika va fonologiya grafika bilan bogʻliq holda savod oʻrgatish metodikasini ishlashda, elementar oʻqish koʻnikmasini shakllantirishda asos boʻlib xizmat qiladi. Fonetika va grafikaning fonetik tamoyil asosida yoziladigan imlo qoidalarini oʻzlashtirishda ham ahamiyati katta. Husnixat metodikasi grafika nazariyasiga tayanadi. Leksikologiyani bilish maktabda lugʻat ishi (maʼnodosh va zid maʼnoli soʻzlarga oid xilma-xil mashqlar oʻtkazish, koʻp maʼnoli soʻzlar, ularning maʼno boʻyoqlari ustida ishlash) ni toʻgʻri tashkil etish uchun juda muhimdir. Soʻzning tarkibi va soʻz yasalihini oʻrganishda metodikaga soʻz yasalihi, etimologiya, grammatika asos vazifasini bajaradi. Ona tili oʻqitish metodikasining tamoyillari Oʻquvchilarga ona tilini oʻrgatish, ularni tarbiyalash va har maʼnolarni rivojlantirish vazifasidan kelib chiqib, bilish nazariyas asoslanib, barcha yaqin, oʻzaro bogʻliq fanlar tavsiyalariga asoslanib, ona tili oʻqitish metodikasi oʻz tamoyillarini ishlab chiqadi. Bu tamoyillar umumdidaktik tamoyillardan oʻzgacha boʻlib, oʻqituvchi bilan oʻquvchi oʻrtasidagi oʻquv mehnatining yoʻnalishlarini belgilab beradi. Ona tili oʻqitish tamoyillari quyidagilar.

1. Til materialiga, nutq organlarining oʻsishiga, nutq malakalarining toʻgʻri rivojlanishiga eʼtibor berish tamoyili. Nutq, til qonuniyatlariga, oʻz boʻlsa-da, eʼtibor bermaslik amaliy nutq faoliyatini egallashga salbiy taʼsir koʻrsatadi. Masalan, fonetik koʻnikmalarga yetarli eʼtibor berilmasa, imloviy savodxonlikka putur yetadi. Bu taʼlim tamoyili tildan olib boriladigan mashgʻulotlarda eshituv va koʻruv koʻrsatmaliligini taʼminlashni va nutq organlarini mashq qildirishni (gapirib berish, ifodali oʻqishni, ichida gapirishni) talab etadi.

2. Til maʼnolarini (leksik, grammatik, morfemik, sintaktik maʼnolarini) tushunish tamoyili. Soʻzni, morfemani, soʻz birikmasini, gapni tushunish borliqdagi maʼlum voqea-hodisalar oʻrtasidagi bogʻlanishni aniqlash demakdir. Til maʼnolarini tushunish tamoyiliga amal qilishning sharti tilning hamma tomonlarini, tilga oid barcha fanlar (grammatika, leksika, fonetika, orfografiya, uslubiyat)ni oʻzaro bogʻlangan holda oʻrganish hisoblanadi. Masalan, morfologiyani sintaksisga tayangan holdagina oʻrganish, oʻzlashtirish mumkin. Sintaksisni oʻrganishda esa morfologiyaga suyaniladi, orfografiya fonetika, grammatika, soʻz yasalihi suyanadi va hokazo. Soʻzni morfemik tahlil qilish uning maʼnosini tushunishga yordam beradi. Tilning hamma tomonlari birbiri bilan oʻzaro bogʻlangan boʻlib, oʻqitishda buni albatta hisobga olish kerak.

3. Tilga sezgirlikni oʻstirish tamoyili. Til — juda murakkab hodisa, uning tuzilishini, izchil tizimini fahmlab olmay turib, boʻlsa-da, uning qonuniyatlarini, oʻxshashliklarini oʻzlashtirmay turib, uni yodda saqlab boʻlmaydi. Bola gaplashish, oʻqish, eshitish bilan til materiallarini yigʻadi, uning qonunlarini oʻzlashtiradi. Natijada kishida tilga sezgirlik (til hodisalarini tushunish) xususiyati shakllanadi.

4. Nutqning ifodaliligiga baho berish tamoyili. Bu tamoyil til hodisalarini tushunmay turib savodli yozish, nutq madaniyati vositalarining xabar berish vazifasini tushunish bilan bir qatorda, uning ifodaliligini (uslubga oid) tushunishni, maʼnuni uning emas, balki soʻz va nutq birliklarining, tilning boshqa badiiy-tasviriy vositalarining hissiy boʻyoqdorligini ham tushunishni koʻzda tutadi. Bu tamoyilga amal qilish uchun, birinchi navbatda, badiiy adabiyotlardan, shuningdek, tilning uslubiy xususiyatlari aniq ifodalangan boshqa matnlardan foydalanish talab etiladi. Bu esa maʼnuni maʼnuni va uning oʻziga xos „noziriklik“larini ham anglab yetishga yordam beradi.

K.D.Ushinskiy boshlang'ich maktab o'quv predmetlari tizimida ona tiliga katta ahamiyat berib, uni markaziy va yetakchi predmet hisoblagan. „Ajoyib o'qituvchi bo'lgan ona tili bolaga ko'p narsani o'rgatadi... Bola ikki-uch yil ichida shuncha ko'p narsa o'rganadiki, ko'p narsa bilib oladiki, 20 yil qunt bilan metodik jihatdan juda to'g'ri o'qiganda ham uning yarmicha o'rgana olmaydi. Ona tilining ulug' pedagogligi ham ana shundadir“⁵, — deydi u. Shuning uchun ham boshlang'ich sinflarda ona tilini o'rganishga katta ahamiyat beriladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari ona tili darolarida ongli o'qish va savodli yozishga o'rganadilar, og'zaki va yozma nutqning qonun-qoidalarini egallaydilar. Ona tili sohasidagi ko'nikm a-m alakalar (nutq, o'qish va yozishga oid malakalar) o'quvchilam ing o'quv m ehnatining zaruriy sharti va vositasidir. O'quvchi o'qish ko'nikm alarini egallash bilan bir qatorda, birinchi navbatda, o'zining ona tilini o'rganishi zarur, chunki ona tili bilimdonlikning, aql-idrokning kalitidir.

Xulosa

Darhaqiqat Ona tili boshqa fanlami o'qitish vositasi hamdir: jamiyat tarixi ham, tabiiy fanlar ham ona tili yordamida o'rganiladi. Demak, ona tili bolaning umumiy kamol topishida ham, bilim va mehnatga havasini uyg'otishda ham alohida o'rin tutadi. Til muhim tarbiya vositasidir. Badiiy adabiyotlarni, gazeta, jurnallarni o'qigan bola o'zida eng yaxshi xislatlarni tarbiyalab boradi, muomala madaniyatini egallaydi. Ona tili boshlang'ich sinflarda asosiy o'rinni egallar ekan, har bir o'quvchida ona tiliga qiziqish va muhabbatni tarbiyalab borish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1 <https://jdpu.uz/wp-content/uploads/2020/01/Ona-tili-oqitish-metodikasi.pdf>

2 <https://kompy.info/boshlangich-sinflarda-ona-till-oqitish-metodikasi-fanining-pre.html>